

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ. ЕТНОГРАФІЯ. ЕТНОЛОГІЯ

УДК 94 (100) "05/21

Аліса Лукашенко

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ХРИСТИЯНСЬКОГО ДУАЛІЗМУ НА ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ПЛАСТУ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР

У статті проаналізовано особливості взаємодії духовної та світської влади на теренах Візантійської імперії. Визначено специфіку інтерпретації християнської ідеології у формуванні політичних доктрин імперії. Охарактеризовано особливості імператорської влади, повноваження, права та обов'язки василевса. Визначено спільне та відмінне між засадами світської влади у західнохристиянській та східнохристиянській ойкуменах. Проаналізовано вплив християнської ідеології на придворне життя та тонкощі повсякденності місцевої аристократії. Охарактеризовано специфіку синкретизму давньоримського та християнського начал у формуванні особливостей візантійської владної системи. На прикладі окремих візантійських імператорів висвітлено особливості імперської влади з огляду на засади християнської ідеології та християнського дуалізму зокрема.

Ключові слова: Візантійська імперія, василевс, аристократія, християнство, повсякденність.

Християнська ідеологія у середні віки була стрижнем, на який нанизувалася специфіка різних сфер життя суспільства. Звісно, релігійність не настільки опанувала повсякденністю Візантії, на відміну від Західної Європи, проте, все ж таки, вона, а отже, й християнський дуалізм, займали гідну позицію у системі управління різними сферами життя суспільства. Візантійський політикум, його повсякденне життя та особливості повсякденності священнослужителів достатньо досліджені низкою учених. Проте тенденції повсякденних взаємовідносин між державним та релігійним доменом, їх трансформація та специфіка внутрішнього, позалаштункового життя двох інститутів влади у Візантійській імперії з огляду на інтерпретацію та сприйняття християнського дуалізму головними провладними дійовими особами залишається недослідженою. Дослідження впливу релігійної ідеології на формування державних ідеологій та тенденцій внутрішньополітичного та зовнішньополітичного життя завжди було актуальним та носило практичне значення у сучасному мінливому світі. Наше дослідження і є однією зі спроб, яка дасть можливість по-новому оцінити витоки зовнішньої та внутрішньої політики Російської Федерації, яка вважає себе спадкоємицею Візантійської імперії.

Мета статті полягає у визначенні ролі християнського дуалізму у формуванні тенденцій та особливостей релігійно-політичної сфери повсякденного життя візантійського суспільства.

Візантійська історія досліджена ґрунтовно та поліаспектно низкою дослідників. Серед праць відомі як загальноісторичні, наприклад праці Д. Норвіча [6], Ф. Успенського [7], А. Васильєва [8], П. Лемерля [9], Ш. Діля [1; 10], так і конкретно-історичні, присвячені різним аспектам візантійської історії, наприклад праці С. Аверинцева [11], В. Лазарєва [12], П. Безобразова [13] і т. д. Особливості візантійської цивілізації висвітлені із точки зору різних історичних ракурсів, нам відомо багато про економіку, культуру, політику, церковне життя. Проте інститут влади та тонкощі взаємодії церковного та світського інститутів не підлягали дослідженню із точки зору християнського дуалізму та інтерпретації християнської ідеології й накладенні останньої на повсякденне життя владної верхівки.

При дослідженні повсякденної історії, не зводимо останню до матеріально-побутової сфери, а наслідуюмо підходи школи "Анналів", яка ставить у центр своїх досліджень ментальний складник. Пропонуємо, безпосередньо перейти до аналізу досліджуваної проблематики. Передусім, з'ясуємо дійових осіб політичної влади у Візантійській імперії. Так, на чолі Візантійської імперії стояв імператор, називався "василевс", який володів майже не обмеженою владою. Він міг видавати, змінювати закони, але йому було не дозволено ставити себе вище закону. Так, певним чином закон втілював Божу волю, а імператор лише виконував її. Імператор керував армією, визначав зовнішню політику імперії. Управління імперією здійснювалося із Константинополя. У підпорядкуванні василевса був величезний державний апарат, який складався із численних судових, військових, податкових відомств. Поряд із імператором важливе місце у житті Візантії відігравав сенат. Проте,

він не відігравав таку роль у Візантії як римський сенат у Римській імперії. Сенат був дорадчим органом при імператорові. Чиновників і членів сенату представляли не тільки представники знаті, а й вихідці із простолюдинів, що вирізнялися талантом, вони іноді навіть виявлялися на імператорському троні. Це не бентежило візантійців, бо вони, як і римляни, вважали що усі громадяни імперії рівні між собою. Подібна ситуація і справді співзвучна із християнською ідеологією рівності усіх перед Богом. Цікавим фактом було те, що цю частину ідеології використовували саме у політичній системі Візантії. Крім того, у зв'язку із цим, василевсом міг стати будь-хто за походженням [1].

Так, очевидно, що ідею імперії зміцнювало християнство. Саме воно надавало їй священний характер. У IV ст. сподвижник імператора Костянтина, Евсевій Кесарійський створив політичну доктрину. Так, відповідно до його теорії світська та духовна влада Візантії злилася у єдине, утворюючи симфонію. Імператор був не тільки мирським правителем, а й главою Церкви, обожнювалася не тільки імператорська влада а й розпорядження конкретних імператорів. Проте сама особистість імператора не обожнювалася. Обожнювалася лише посада імператора. Так, імператор був подобою Отця Небесного і мав наслідувати Бога [2, с. 57]. Приклад наслідування подоби Отця Небесного василевсом знаходимо у З. Митиленського, який описує особливості процесів християнізації гунів, полоненими римлянами й реакцію, яка виникла у імператора на цей процес: "Коли наш імператор дізнався від нього відносно події, вчиненої так Господом, з міст під ромейської держави було навантажено 30 мулів, і він послав їх з пшеницею, вином, олією, льоном, іншими плодами і священним начинням" [3].

Також, згідно із Є. Кесарійським, Візантія стала оплотом християнства та перебувала під божественним заступництвом й вела до порятунку інші народи. Проте, незважаючи здавалося б на суттєві владні переваги імператора, царська влада у Візантії не передавалася у спадок, більше того, імператорів могли зміщувати, якщо він ставив себе вище закону. У Візантії правило 109 імператорів і лише 34 із них померли природньою смертю. Інші були зміщені або убиті. Імператорська влада залишалася недоторканою. Імператорська ідея орієнтувала на збереження традицій і звичаїв, стримувала розвиток, тому феодалі у Візантії так і не стали станом, становище аристократів було не стійким, і при дворі постійно мали місце інтриги й змови [1].

Імператор міг стратити підданих, у тому числі й найбільш високопоставлених, конфісковувати їх майно, зміщувати й призначати на посади, видавати закони, був вищим суддею, керувати армією й визначати зовнішню політику. Крім того, хоча він і не був власником усіх земель імперії, але його володіння були справді величезні, і це істотно відрізняло Візантію від західноєвропейських держав. Імперія уявлялася візантійцями досконалим державним устроєм, уособленням гармонії і порядку. Ідея імперії обґрунтовувалася у політичних теоріях; культ імператорської влади був одним із найважливіших елементів державної релігії. Ідея імперської влади була успадкована від Риму, де держава вважалася вищою й непорушною цінністю, а імператор необмеженим правителем, але не власником держави, як на Сході. Римський імператор був зобов'язаний підкорятися законам, і це правило було засвоєно і у Візантії. Проте, імператор не обожнювався у повному розумінні цього слова – це суперечило основам християнства. Він вважався смертною людиною, якій слід усвідомлювати свою нікчемність і відповідальність. Однак, у відношенні до суспільства він був подобою Отця Небесного, зближуючись у цьому більше зі східним владикою, ніж із західноєвропейським монархом. Наслідування Богу оголошувалося найважливішим обов'язком государя, і весь ритуал палацового життя був підпорядкований цій меті. Імператор ніколи не стояв на підлозі, а завжди на особливому узвишші; його трон був двомісний: у святкові та недільні дні на ньому залишали місце для Христа, якого символізував покладений на сидінні хрест. Так, історії відома праця під назвою "Про церемонії", складена для імператора Костянтина Багрянородного і оновлена при Никифорі II Фоці. Книга описувала придворні ритуали із деталізацією.

Крім прав і ритуалів у візантійських імператорів були й обов'язки. І головним серед них вважалася турбота про підданих – запорука міцності й гармонії держави. Тому візантійські історики наважувалися критикувати імператорів, особливо коли вони писали про тих, хто уже зійшов з історичної сцени, оцінювали їх вчинки із точки зору законів Божих і людських. Не дивно, що Зосима зображував першого християнського правителя Римської імперії надзвичайно похмурим, із різко негативними рисами. Якби історія писалася із позицій Зосима, то, звичайно, Костянтин увійшов би до неї із прізвиськом "відступника", тоді як його антагоніст Юліан – із прізвиськом "великого". І відносно відданості вітчизняним традиціям це було б безумовно справедливо. Костянтин у Зосима – передусім честолібний кар'єрист, загарбник, жажливий убивця і зрадник. Незаконний син Костянтина від жінки неблагородного походження, який насильством усунув від влади законних спадкоємців свого батька. Продажні преторіанці, як зазначав Зосима, проголосили його імператором не за законом, а лише у розрахунок на щедрі нагороди. Римська імперія, згідно із автором, опинилася на межі кривавих міжусобних воєн. Але, Зосима наголошував, що ніщо не

могло перешкодити егоїстичним підступам Костянтина. Він зумів знищити Максенція, використавши як найману бойову силу варварів – германців. Після цього Костянтин, "діючи згідно своїм звичкам", віроломно напав на Ліцинія, свого зятя і чесного союзника. Захоплений зненацька Ліциній був переможений і здався у полон за умови збереження йому життя. Але Костянтин, знову ж таки "за своїм звичаєм", ганебно порушив клятву і безжалюбно убив полоненого родича, до речі, заодно із його малолітнім сином, своїм племінником. Так, згідно із Зосимою, Костянтин став єдиним, необмеженим володарем Римської держави. Він отримав можливість, повідомляв Зосима, більше не приховувати властивий йому хід думок і відверто застосовувати насильство. Характерно, що, за свідченням Зосима, зближення Костянтина із християнською Церквою зумовлювалося насамперед готовністю останньої освячувати своїм авторитетом кричущі злочини деспота. На думку Зосима, Костянтин перевершив усіх римських імператорів – у тому числі й Нерона – кількістю кривавих розправ зі своїми найближчими родичами. Крім свого зятя Ліцинія, він убив також свого тестя Максиміана, свою дружину Фаусту і свого старшого сина Кріспа. Після страти останнього, розповідав Зосима, Костянтин зажадав від державних язичницьких жерців, щоб вони очистили його від пролитої ним крові. Але слуги начебто заявили, що для такого роду злодіянь не існує ніяких спокутних засобів. Однак одному християнському єпископу вдалося вселити імператорові віру в очищуючу силу нової релігії, що нібито й обумовило подальший перехід Костянтина у християнство [4, с. 611].

При негативному ставленні до християнства, Зосима, однак, засуджував політичну діяльність Костянтина аж ніяк не тільки за його відступництво від стародавньої релігії. Перемога християнства пов'язувалася у Зосима із остаточним затвердженням у Римській імперії безвідповідального самодержавно-бюрократичного режиму із новим лихом для населення. Костянтин, заявляв Зосима, "накликав на себе ненависть римського сенату і народу", що нібито й змусило його перенести свою резиденцію із Риму в засновану ним для себе нову столицю Константинополь. Зосима ставить у провину Костянтину величезне збільшення кількості чиновників, а також неприпустимі поблажки вищому керівництву армії. Зосима наголошував, що замість того, щоб відбивати зовнішніх ворогів, Костянтин застосовував свої війська, головним чином, для утихомирення беззбройних мирних жителів [4, с. 616].

У "Таємній історії" Прокопія Кесарійського знаходимо взагалі нищівну критику імператора Юстиніана та його дружини, тому не дивно, що ця праця була утаємничена й поширювалася лише серед обмеженого кола осіб. Якщо у випадку із імператором Костянтином критикувалася його діяльність, насамперед, християнізація, то у випадку із Юстиніаном, йому надавалися П. Кесарійським диявольські риси, постать імператора демонізувалася, що йшло у розріз із традиційним обожненням постаті василевса. Так, у главі XII містяться докази демонічної сутності Юстиніана: "Передають, що і мати його [Юстиніана] казала комусь із близьких, що він народився не від чоловіка її Саватія і не від людини. Перед тим як вона завагітніла їм, її провідав демон, невидимий, однак залишив у неї враження, що він був з нею і мав зносини з нею, як чоловік з жінкою, а потім зник, як у сні" [5]. Чи то: "Деяким з тих, хто буває з ним вночі в палаці, здавалося, що замість нього вони бачили привида. Один з них казав, як він [Юстиніан] раптово піднявся з царського трону і почав блукати туди-сюди (довго сидіти на одному місці він взагалі не звик), і раптом голова у Юстиніана раптово зникла, а решта тіла, продовжувала здійснювати пересування, сам він [хто це бачив] вважав, що у нього затьмарився зір, і він довго стояв, приголомшений і пригнічений. Інший розповідав, що, в той час як він був біля нього [василевса], він бачив, як несподівано обличчя того стало подібним безформному шматку м'яса, бо ні брів, ні очей не виявилось на їх звичних місцях, і взагалі воно втратило будь-які ознаки. Хоча сам я не бачив усього цього, я пишу про це, тому що чув від тих, хто наполегливо стверджує, що бачив це" [5].

На численних прикладах "Таємної історії" доводиться руйнівний вплив Юстиніана і Феодори на державне управління імперії, на зубожіння аристократії і народу в цілому. Автор категорично відкидається політика умиротворення варварів, що проводилася Юстиніаном. Розкриттю цієї теми присвячені глави XVIII–XXX. Згідно із висновком автора, правління Юстиніана, цього демона у людському вигляді, супроводжувалося усіма видами природних лих – повеннями, землетрусами, чумою і повстаннями. Крім того, імператор обрав собі найгірших радників: "Це улесливий Трибоніан, що видає закони заради власної вигоди. Це злодій і таємний маніхей Петро Варсіма" [5]. Особливу неприязнь викликав у Прокопія префект Іоанн Каппадокійський, один із головних авторів адміністративних реформ Юстиніана. Зазначимо, що діяльність Юстиніана заслужила осуд й інших візантійських істориків VI ст. Наприклад, Євагрій Схоластик у "Церковній історії" дає суперечливу картину правління Юстиніана. Відзначаючи масштабне релігійне будівництво, детально описуючи храм Святої Софії, він говорить про ненаситну жадібність імператора, жорстокість і упередженість в боротьбі партій і навіть безпосередньо звинувачує його у ересі. П. Кесарійський у "Таємній історії" навіть вдається до такого висловлювання щодо Юстиніана і Феодори: "Маючи лише вигляд

людський, а по суті своїй будучи людиноподібними демонами, вони нищили весь всесвіт. Підтвердженням цьому служить розмах вчиненого ними, бо діяння демонів і діяння людей відзначені глибоким відмінностями. Звісно, бували люди, які з волі випадку або по природі своїй вчиняли щось страхотливе. Одні з них нищили міста, інші – цілі країни, але стати погибеллю для всього роду людського і лихом для усього всесвіту – цього не вдавалося ще нікому, крім цих двох" [5].

Щодо демонізації постаті Юстиніана П. Кесарійський продовжує підсилювати цю позицію, оповідаючи історію про монаха, який відмовився від зустрічі із василевсом, будучи уже фактично на прийомі у нього: "Коли супроводжуючі його стали питати, чому він так вчинив, він, кажуть, прямо їм відповів, що побачив у палаці сидить на троні владику демонів і перебувати поруч не вважав гідним" [5]. Продовжуючи цю ідею, П. Кесарійський розповідає про сон Феодори: "Феодора сказала, що минулої ночі їй було видіння і повеліло нітрохи не засмучуватися про втрачені гроші, бо коли вона прибуде до Візантії, вона ляже на ложе владики демонів і, поза сумнівами, стане жити з ним як законна дружина і завдяки цьому виявиться володаркою всіх багатств" [5]. Незважаючи на це, свою відповідальність, принаймні у теорії, усвідомлювали й самі імператори. Так, Костянтин VII Багрянородний (X ст.) у своїх творах стверджував, що імператор повинен правити "заради істини", "у згоді з законом і справедливістю", "як раб і слуга Божий". Якщо ж він впаде у гріхи, перетвориться на деспота, стане ненависний народу і може бути позбавлений своєї посади. У цьому випадку помічаємо чітку алегорію християнського дуалізму. Треба сказати, що доля багатьох візантійських монархів дійсно була трагічною, а термін царювання – коротким, іноді усього декілька років. Половина із них насильно позбулися престолу: одні були засліплені, отруєні або утоплені, інших запроторювали у монастир. Нестійкість становища імператора посилювалася й тим, що у Візантії довгий час царська влада не передавалася у спадок. З іншого боку, найвищий пост у державі могла зайняти і людина низького походження. Наприклад, один із найзнаменитіших візантійських правителів, Юстиніан I (VI ст.), народився у селянській сім'ї. Влада імператора вважалася божественною, і тому походження людини та її колишні заняття не мали ніякого значення.

Отже, Візантійська імперія синтезувала у собі як римське начало, так і християнські принципи. Так, верховенство закону в Давньому Римі трансформувалося у верховенство Закону Божого у Візантійській імперії. Василевс мав надзвичайно широкі повноваження, але був на рівні із іншими перед Законом Божим. Імператор водночас мав бути справедливим як Бог і бути Його рабом. Рівність перед законом і Богом відобразилася і у тому, що посаду імператора міг зайняти будь-хто за походженням як і потрапити до сенату. Зважаючи на цей факт, у Візантійській імперії не склалася консервативна станова монархія на зразок країн Західної Європи. Будь-хто у Візантії міг отримати милість Бога, так і втратити її. Християнська Церква напрацювала доктрину симфонії світської та духовної влади, при якій імператор оголошувався главою християнської Церкви. Проте, незважаючи на здавалося б всюдисущість імператорського начала, його діяльність часто піддавалася критиці, василевсів часто зміщували (всього було 109 імператорів). Зазвичай, демонізації імператорської влади не відбувалося, це було винятком (період Юстиніана). Тому очевидним був вплив християнської ідеології на формування засад політичної влади. Так найвідчутнішим був вплив Божественного начала християнського дуалізму у формуванні засад управління Візантійською імперією.

Список використаних джерел

1. Диль Ш. История Византийской империи / Ш. Диль. – Режим доступу: <http://book.e-reading-lib.org/bookreader.php/19824/Dil> - Istoriya Vizantiiskoi imperii.html.
2. История средних веков: В 2 т. Т. 1: Учебник / [Под ред. С. П. Карпова]. 4-е издание. – М.: Высшая школа, 2003. – 640 с.
3. Митиленский З. История / З. Митиленский. – Режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus7/Zacharia/text1.phtml>.
4. Религиозно-политическая мысль Зосима. – Древний мир: сборник статей в честь академика В. В. Струве. – М.: Издательство восточной литературы, 1962. – С. 611–617.
5. Прокопий Кесарийский. Тайная история / Прокопий Кесарийский. – Режим доступу: <http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/History/Prokop3/>.
6. Норвич Дж. История Византии [Пер. с англ. Н. М. Заболоцкого] / Дж. Норвич – М.: АСТ МОСКВА, 2010. – 542 с.
7. Успенский Ф. История Византийской империи. Расцвет. Крушение / Ф. Успенский. – М.: Астрель; АСТ, 2011. – 1008 с.
8. Васильев А. А. История Византийской империи [Пер. с англ. А. Г. Грушевой] / А. А. Васильев. – СПб.: Алетей, 2000. – Т. 1. – 510 с.; т. 2. – 593 с.
9. Лемерль П. На перекрестке цивилизаций: История Византии. Османская империя [Пер. с фр.] / П. Лемерль, Д. Кицис. – М.: Издательство "Весь Мир", 2006. – 240 с.
10. Диль Ш. История Византийской империи / Ш. Диль. – М.: Государственное издательство иностранной литературы, 1948. – 167 с.
11. Аверинцев С. Поэтика ранневизантийской литературы / С. Аверинцев. – М.: CODA 1997. – 343 с.
12. Лазарев В. Н. Византийское и древнерусское искусство. Статьи и материалы / В. Н. Лазарев. – М.: Наука, 1978. – 336 с.: ил.
13. Безобразов П. В., Любарский Я. Н. Две книги о Михаиле Пселле / П. В. Безобразов, Я. Н. Любарский. – СПб.: Алетей, 2001. – 541 с.

Аліса Лукашенко

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ХРИСТИАНСКОГО ДУАЛИЗМА НА ОСОБЕННОСТИ РЕЛИГИОЗНО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ПЛАСТА ВИЗАНТИЙСКОЙ ПОВСЕДНЕВНОСТИ: ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В статье проанализированы особенности взаимодействия духовной и светской власти на территории Византийской империи. Определена специфика интерпретации христианской идеологии в формировании политических доктрин империи. Охарактеризованы особенности императорской власти, полномочия, права и обязанности василевса. Определено общее и отличное между принципами светской власти в западноримской и восточнохристианской ойкуменах. Проанализировано влияние христианской идеологии на придворную жизнь и тонкости повседневности местной аристократии. Охарактеризована специфика синкретизма древнеримского и христианского начал в формировании особенностей византийской системы власти. На примере отдельных византийских императоров освещены особенности имперской власти учитывая принципы христианской идеологии и христианского дуализма.

Ключевые слова: Византийская империя, василевс, аристократия, христианство, повседневность.

Alisa Lukashenko

ANALYSIS OF INFLUENCE OF CHRISTIAN DUALISM IN THE CHARACTERISTICS OF THE RELIGIOUS-POLITICAL STRATUM OF THE BYZANTINE EVERYDAY LIFE: THE HISTORICAL DIMENSION

The paper analyzes the features of the interaction of spiritual and temporal power in the territory of the Byzantine Empire. The specificity of the interpretation of Christian ideology in shaping the political doctrines of the empire. The features of the imperial power, powers, rights and duties of basil. Defined common and different between the foundations of the secular power in zahidnohrystyianskomu and Eastern regions. The influence of Christian ideology on court life and the intricacies of everyday life of the local aristocracy. Characterized specificity drevnorymskoho syncretism and Christian principles in shaping features of Byzantine power system. For example, some Byzantine emperors highlights the features of imperial power based on Christian ideology and Christian dualism.

Key words: Byzantine Empire, basileus, aristocracy, christianity, routine.

УДК 7.0349(477)7

Галина Гордієнко

ОСНОВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО

У статті аналізується культурницький і соціальний зміст провідних символів українського бароко. Розкривається специфічність інтерпретації західноєвропейських барокових ідей в українському мистецтві, літературі й філософії. Показано тісний взаємозв'язок між бароковими символами українського мистецтва і літератури й драматичними подіями суспільного життя другої половини XVII ст. Виявлено мистецькі й жанрові особливості у використанні символів українського бароко та їх смислового та асоціативного наповнення.

Ключові слова: культура, символ, емблема, українське бароко, козацький собор.

Істотні соціальні зрушення XVI–XVII ст., формування нової суспільної верстви – українського козацтва, його тривала й жертвна боротьба і, зрештою, ініційована козацтвом Українська національна революція 1648–1676 рр., зумовили завершення формування нового типу української культури – барокової культури. Українська культура ранньоновітнього часу перебувала у складній взаємодії із західною християнською культурою. Тому барокові компоненти європейського мистецтва, літератури, філософії набули оригінального втілення на українському ґрунті. Зберігаючи цінності східного християнського, православного духовного життя, українська культура постала перед Європою у формі українського бароко. Відомо, що мистецтво бароко було не чужим і для інших православних слов'янських народів, але саме в Україні воно отримало найвищий рівень розвитку. Культурні коди українського бароко розкривають усю повноту і неповторність духовного життя.

Символіку українського бароко досліджували упродовж XX ст. відомі фахівці: П. Білецький [1], Б. Криса [2], Д. Кучерюк [3], Д. Степовик [4], Л. Ушкалов [5–6], та інші. Так, Д. Степовик вказував на реалістичні тенденції в українському бароко, його тяжіння до образів правдивого середовища, утвердження погляду на світ як вічний рух і на майбутнє зближення мистецтва із повсякденним побутом українців [4, с. 59].